

MATERIAALSE ERGUTAMISE FONDI KASUTAMISE
EFEKTIIVSUSEST KOOPERATIIVKAUBANDUSES

P. Viires

Materiaalse ergutamise efektiivsus kaubanduses ei olene üksnes ergutusfondide moodustamisest ja suurusest, vaid ka oluliselt nende õigest jaotamisest ja kasutamisest. Kõrvuti optimaalsete tingimustega ergutusfondi moodustamiseks peab materiaalse ergutamise kord looma reaalsed tingimused selle kasutamiseks.

Põhiline osa materiaalse ergutamise fondist¹ ETKVL tarbijate kooperatiivides² kasutatakse kaubanduses, alates 1981. aastast moodustab see väikeste hälvetega ligikaudu 2/3 fondi kulutamisest kokku. XI viisaastakul on kaubanduses kasutatud ergutusfondi ühe kaubandustöötaja kohta 6 - 14 % rohkem kui tarbijate kooperatiivides kõigis tegevusharudes. Seetõttu on olnud ka preemiate osatähtsus kaubandustöötajate töötasus mõnevõrra suurem.

Aastatel 1980 - 1983 näitas MEF-i kasutamise üldsumma kooperatiivkaubanduses aastate lõikes vahelduvat tõusu ja languse tendentsi, reeglipärane kasvutendents algas uuesti 1983. aastast.

Analüüsidest kaubanduse MEF-i kulutamise struktuuri ja selle dünaamikat aastatel 1980 - 1983, selgub kuu- ja kvartalipreemiate osatähtsuse vähenemine MEF-i kulusummas 1982. ja 1983. aastal. 1982. aastal on see seotud peamiselt plaaniülesannete täitmise tasemega, 1983. aastal ka uute preemierimistingimuste kehtestamisega. Kuu- ja kvartalipreemiate osatähtsuse vähenemise arvel on nendel aastatel suurenenud aastapreemiad, ühekordsed preemiad ning muud preemiad ja väljamaksed. MEF-i kulutamine preemiateks ja väljamakseteks müügisaali töötajatele on suurenenud ühtlasemas tempos kui administratiivtöötajatele. Sellega seoses on administratiivtöötajate preemiateks ja väljamakseteks kulutatud MEF-i osatähtsus üldises kulusummas vähenenud, müügisaali töötajate osas aga püsinud stabiilsel tasemel.

¹ Edaspidi lühendatult MEF.

² Uurimisobjekt haarab ETKVL tarbijate kooperatiive.

MEF-i vahendite kasutamise efektiivsust kaubanduses peab väljendama selle fondi moodustamise ja kasutamisega seonduvate majandusnäitajate tase ning dünaamika uuritavaal perioodil (tabel 1).

T a b e l 1

MEF-i kasutamist iseloomustavate majandusnäitajate
dünaamika ETKVL tarbijate kooperatiivide
kaubandustegevuses %-des
(1980 = 100,0)

Näitaja	1981	1982	1983
1. Kaubanduskäive	104,7	106,4	109,5
2. Kaubanduskasum	104,1	84,1	79,2
3. Kasutatud MEF	113,7	101,8	110,8
4. Tööviljakus	102,9	105,0	109,5
5. Keskmise väljamakse MEF-ist ühe töötaja kohta	111,9	100,6	111,0
6. Kaubanduskäive MEF-ist väljamaksete ühe rubla kohta	92,1	104,6	99,9
7. Kasum MEF-ist välja- maksete ühe rubla kohta	91,6	82,6	71,4

Kuid 1980 - 1983 on üksikutel aastatel MEF-i moodustamine ja kasutamine mõjustatud mitmetest erinevatest teguritest (kaubanduskonjunktuurilised tingimused, premeerimistingimuste muutumine), mistõttu MEF-i kasutamise efektiivsuse ja selle dünaamika seaduspärasuste hindamine on keeruline. 1980 - 1983 on väljamaksed MEF-ist kasvanud kiiremas tempos (110,8 %), kui kaubanduskäive (109,5 %) ja tööviljakus kaubanduses (109,5 %). Kaubanduskasum on samal ajal aga hoopiski vähenenud 20,8 %. See tähendab veelkord kasumi väikest osatähtsust alusnäitajana MEF-i moodustamisel ja kasutamisel - kasum väheneb, kuid väljamaksed MEF-ist suurenevad. Kui aga võrrelda 1982. aasta tulemusi baasiaastaga, siis sel aastal saab hinnata arengu proportsioone väljenda-

vaid majandusnäitajate dünaamika temposid enam vastavaks MEF-i kasutamise efektiivsele suunale; kaubakäive kasvas 106,4 % ja töövõljakus 105,0 %, samal ajal väljamaksed MEF-ist suurenesid ainult 101,8 %. 1982. aasta oli aga uuritavatest aastatest kõige halvem kaubanduse käibeplaani täitmise poolest: kaubanduse käibeplaani kokku tarbijate kooperatiivides ei täidetud (97,7 %), plaani täitsid sel aastal vaid 6 kooperatiivi. Aasta ringi töötanud 1706 kauplusest täitsid aasta kaubanduse käibeplaani 559 kauplust ehk 32,8 %.

1983. aastal oli kaubanduse käibeplaani täitmine kooperatiivides kokku edukam - 100,0 %, plaani suutsid täita 15 kooperatiivi ning aasta ringi töötanud 1702 kauplusest täitsid aasta kaubanduse käibeplaani 421 ehk 24,7 %.

1981. aastal täideti kaubanduse käibeplaani tarbijate kooperatiivides kokku 102,6 %. Kaubanduse käive kasvas aga baasigaastaga võrreldes 104,7 % ja töövõljakus 102,9 %, väljamaksed MEF-ist aga suurenesid 113,7 %.

Nendest võrdlustest tuleneb teatud ergutamismehhanismi vastuolu kaubanduses - kaubanduse käibeplaani edukama täitmise korral kujunevad ebaõiged proportsioonid arengutempodes (ühelt poolt kaubanduse käive ja töövõljakus, teiselt poolt väljamaksed MEF-ist) ning vastupidi.

Kui kaubanduse MEF-i kulutamist aastatel 1980 - 1983 tarbijate kooperatiivides kokku iseloomustab kõikidel aastatel kasvutendents baasigaastaga suhtes, siis üksikutes tarbijate kooperatiivides on sellest tendentsist küllaltki suuri kõrvalekalduid. Tervenisti 11 tarbijate kooperatiivis (Kingissepa, Kilingi-Nõmme, Jõgeva, Tapa, Rakvere, Elva, Valga, Otepää, Võru, Antsla, Märjamaa) oli kaubanduses 1983. aastal kasutatud MEF väiksem kui 1980. aastal: nende kooperatiivide hulgast oli vähenemine kõige suurem Kilingi-Nõmme (24,3 %) ja Märjamaa (18,4 %) tarbijate kooperatiivides. Samadest 6 tarbijate kooperatiivis (Kingissepa, Jõgeva, Rakvere, Kilingi-Nõmme, Võru, Märjamaa) olid ka väljamaksed MEF-ist administratiivtöötajatele ja müügisaali töötajatele 1983. aastal väiksemad kui 1980. aastal. Nendest Märjamaa, Jõgeva ja Võru tarbijate kooperatiivid täitsid 1983. aasta kaubanduse käibeplaani ning aasta käibeplaani mittetäitnud kaupluste osatähtsus oli väike Märjamaa (3,4 %) ja Jõgeva (9,5 %) tarbijate kooperatiivides. Analüüs näitab, et Märjamaa ja Jõgeva tarbijate kooperatiivides on kaubanduse MEF-i kulusumma 1983. aastal vähenenud põhiliselt väljamaksete vähenemise arvel ühe töötaja kohta: Märjamaa

TK-s 74,4 % ja Jõgeva TK-s 100 % (kaubandustöötajate arv Jõgeva TK-s suurenes).

13 tarbijate kooperatiivis suurenesid kaubanduse MEF-i kulusummad 1983. aastal 1980. aastaga võrreldes, nende kooperatiivide hulgast olid kasvutempod kõige suuremad Keila (124,8 %) ja Paide (124,4 %) tarbijate kooperatiivides. Kulukirjete lõikes oli kasv mõlemas kooperatiivis kõige suurem muude preemiate ja väljamaksete alal: Keila TK-s 217,6 % ja Paide RTK-s 306,3 %. Keila TK-s suurenesid oluliselt aastatasud - 177,2 %. Mõlemas kooperatiivis suurenesid väljamaksed MEF-ist müügisaali töötajatele kiiremini kui väljamaksed administratiivtöötajatele. Ka väljamaksed MEF-ist ühe kaubandustöötaja kohta suurenesid mõlemas kooperatiivis 1983. aastal baasiaastaga võrreldes ning ulatusid üle tarbijate kooperatiivide keskmise. Siiski jäi oluliselt erinevaks kaubanduse MEF-i kulutamise struktuur: Keila TK-s oli kuu- ja kvartalipreemiate osatähtsus (59,9 %) keskmisest suurem, Paide RTK-s aga üks madalamatest - 43,3 %.

Kõige väiksemad olid kuu- ja kvartalipreemiate osatähtsused kaubanduse MEF-i väljamaksetes 1983. aastal Valga TK-s - 41,7 % ja Elva TK-s 42,2 %. Valga TK-s olid sellega seoses aastatasud nii osatähtsusest kui ka summalt lähedased kuu- ja kvartalipreemiatele. Elva TK paistab aga silma muude preemiate ja väljamaksete suure osatähtsuse poolest - 17,7 %. Seda tüüpi äärmusliku kaubanduse MEF-i kulutamise struktuuri juures olid Valga TK-s väljamaksed 1 kaubandustöötaja kohta ligilähedaselt keskmise tasemel, Elva TK-s aga üle keskmise.

Kaubanduse MEF-i kulutamise struktuuris kuu- ja kvartalipreemiate kõige suurema osatähtsusega kooperatiivid olid 1983. aasta andmetel Harju TK - 62,8 % ja Kingissepa RTK - 61,2 %. Müügisaali töötajate kuu- ja kvartalipreemia osatähtsus oli aga Harju TK-s koguni 80,3 % ja aastatasu osatähtsus vaid 2,3 %. Kingissepa RTK-s moodustas aga müügisaali töötajate aastatasu osatähtsus 23,8 %.

Kokkuvõttes võib öelda, et aastatel 1980 - 1983 iseloomustavad kaubanduse MEF-i kasutamist muutuva iseloomuga tendentsid: aastati vahelduvad MEF-i väljamaksete kasvud ja langused üldsummas ja arvestatuna ühe kaubandustöötaja kohta. MEF-i kasutamise struktuurimuudatusi iseloomustab kuu- ja kvartalipreemiate osatähtsuse langus alates 1981. aastast ja osatähtsuse uus tõus alates 1983. aastast. Kui 1980. aas-

tal oli kuu- ja kvartalipreemiade osatähtsus kaubanduse MEF-i väljamaksetes 62,5 %, siis 1983. aastal moodustas see 52,7 %. MEF-i kasutamise üld- ja struktuuridünaamikas on üksikutele kooperatiividele olulisi hälbeid keskmistest näitajatest. Majandusliku tegevuse tulemustele ülesehitatud materiaalse er-
gutamise mehhanism funktsioneerib tarbijate kooperatiivides veel erineva efektiivsusega.

ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФОНДА МАТЕРИАЛЬНОГО ПОощРЕНИЯ В КООПЕРАТИВНОЙ ТОРГОВЛЕ

П. Вийрес

Р е з ю м е

Основная часть фонда материального поощрения в системе ЭРСПО используется в торговле. В годы XI пятилетки общая сумма фонда попеременно то увеличивалась, то снижалась в зависимости от конъюнктуры торговли и уровня выполнения фондообразующих показателей, от изменения в порядке образования фонда поощрения. В 1980-1983 гг. выплаты из фонда поощрения в целом и в расчете на одного работника возросли быстрее, чем товарооборот, прибыль, производительность труда. В отдельные годы и в ряде потребобществ эти темпы развития были экономически обоснованными.

Общим направлением изменения структуры использования фонда поощрения является снижение удельного веса премий за месячные и квартальные результаты труда.